

FILMRENDEZŐ, SZÍNHÁZI RENDEZŐ

BESZÉLGETÉS VÁRKONYI ZOLTÁNNAL

Várkonyi Zoltán az utóbbi években a következő filmeket rendezte: a Különös ismertetőjel, a Harag napja, Simon Menyhért születése, a Sóbálvány, a Sakknovella (televízió). Mint színházi rendező a Tisztújítás, a Tizenhetedik baba nyara, a Kormos ég, a Tizenkét dühös ember színpadravíteléssel aratott nagy sikert. Egyik legtermékenyebb alkotóművésze filmnek és színháznak egyaránt. Erdekese tehát, hogyan hat egymásra e kétfajta művészi tevékenység Várkonyi alkotómunkájában, hogyan segíti a színházi rendező a filmrendezőt és megfordítva.

— A részletek kiemelésére — mondja — a színházi rendezőnek nincsenek olyan eszközei mint a filmrendezőnek. Egy-egy premierplanra gondolok, vagy arra például, hogy a filmen milyen csodálatos külön életet élnek néha a tárgyak. Az ilyen részletek kiemelésére gyakorta törekszik az ember a színházi rendezésnél is és megvallom őszintén, hogy a filmgyakorlattal rendelkező művészek könnyebben találják erre módot. Egy-két apró példát is elmondok. Ilyen a *Tizenhetedik baba nyarában* az utolsó felvonás végén lehullajtott és ottfelejtett tüllfoszlány, amelyen csak egy vékonyka fénysugár marad, vagy a *Tizenkét dühös emberben* a színpad mindkét oldalán pergő beszélgetés, az ide-oda átvetődő hangszólamok. Ha filmen adódnék az a feladat, hogy a közönség figyelmét tizenkét ember közül kettő felé fordítsam, nyugodtan választanám azt az egyszerű megoldást, hogy csak kettőt fotografálok és a többit nem látja a közönség. Itt valamennyien a közönség szeme előtt maradnak, de az egyik csoport dialógja elmosódottabb, a szöveg tisztán nem érthető, kevesebb fényt kapnak, így tehát a figyelem a másik oldalon álló két esküdttől felé fordul. Ilyen módon kísérleteznek a színpadi rendezők, hogy utolérjék a film eszközeinek nagyszerű kifejezőmódjait. A színpadi totál azonban nagyon gyakran szerencsésebb mint a filmé. Az összkép, az

egész mű áttekintése és a szenvedélyek folyamatos sodra a színpadi rendező számára friss örömeket jelent.

— Tudatosan törekszik arra, hogy a színpadi rendezésben filmes módszereket is alkalmazzon?

— Ez a törekvésem szándékos. A film ritmusa, pezsgése, a beállítások képi hatása, általában filmes tapasztalataim nagy segítségemre vannak a színpadi rendezésnél. Tapasztalatom az, hogy a film hatása a színpadra általában szerencsésebb, mint a színpad hatása a filmre. Egyik korábbi filmemnél a *Nyugati övezetnél* például a műteremben legyőzött a színpadi rendezői gyakorlatom és a film ritmusának nem megfelelő, hosszú dialógusokat és jeleneteket vettem fel, nem törekedtem még a színészi játék ellenőrzésében sem az egyszerűbb film-játékmódra, és bizony ebben a filmben több volt a színház, mint a film. Természetesen nem lehet általános tételként kimondani azt, hogy a filmekben felvett hosszú jelenetek nem filmszerűek. A filmművészet nagyszerű példákat nyújtott a tétel cáfolatára, de általában, mint állandósuló elv nem válna előnyére a filmművészetnek.

— A színházi rendező általában többet foglalkozik, próbál a színészszel, mint a filmrendező. Milyen hát a viszonya a színházi rendezőnek a színésszel filmforgatás alatt?

— Feltétlenül megkönnyíti a filmrendező munkáját, hogy színpadon is rendezett. Komoly módszertani gyakorlatot lehet szerezni és sok tapasztalatot gyűjteni a színészekkel való bánásmódban.

— Egyes filmrendezők szeretnek a filmfelvételek előtt próbálni. Helyesli ezt a módszert?

— Olykor igen, de csak a hosszú, egységes jeleneteknél. A Sóbálvány forgatása előtt például szükség volt külön próbákra, mert igen sok összefüggő, hosszú jelenetszöveget játszottunk. Ha viszont a cselekmény sok színhelyen játszódik, ha rövidnek a képek, akkor a szokásos színpadi

próbáknak nincs értelme. Tapasztalataim szerint jó, ha a filmrendező a könyvet többször összeolvassa a színészekkel és megbeszéli, megvitatja velük az egyes szerepek vonalát, a fordulópontokat, a film ritmusát. Ebben a munkában is sokat segít a színpadi rendező gyakorlata. Ha a rendező felkészül egy-egy darabra, van valamiféle rendezői víziója. Látja az »egészet«. A színpadi színész könnyebben megérti a figura fejlődését, amely számára jobban áttekinthető és előadásonként is egységesen fejleszthető. Azt hiszem itt az alapvető különbség a színpad és a film között. A filmbéli szerepet nem lehet egy előadáson, egy lélegzettel végigélni, hanem felszabdalva kell játszani, úgy, hogy néha az első napon kezdik az utolsó jelenetek forgatását.

— *Egy közbevetett kérdés: ha a rendező maga is színész, ez megnehezíti, vagy megkönnyíti-e munkáját?*

— Ha mint színész dolgozom akár filmen, akár színpadon, komoly küzdelmet kell vívnom, hogy átengedjem magam egy másik rendező akaratának. Ha mint rendező állok szemben a színésszel, vigyáznom kell, hogy rendezői magyarázat helyett ne játszassam el a színésznek a szerepet, ne erőltessem rá a magam színészi modorát egy másik művészre, ne fojtsam el az egyéniségét és tiszteltetben tartsam akaratát, elképzeléseit, amelyek az ő művészi elképzelésén és alkatán keresztül az egész művet szolgálják. Igaz, hogy néha egy kis gyakorlati segítség, egy gesztus, vagy hangsúly megmutatása többet jelent mint a hosszú magyarázat. Végleg kialakult véleményem az, hogy mind a film, mind a színházi rendezésnél a sok beszéd a rendező önmutogatása, az örökös oktató hangvétel, a túlkomplikált analízis, s általában a rendező »tolakodása« fárasztja a színészt, ellustítja a fantáziáját, amely nélkül nem jöhet létre komoly művészi alkotás.

— *Sokat vitatott téma: vannak-e külön filmszínész és színpadi színész alkatok?*

— Vegyünk egy konkrét példát: Töröcsik Marit. Nem vitás, hogy ő sokkal előbbre tart a filmen, mint a színpadon, de nem azért, mert a színpadi játékhoz nincsen tehetsége, a

Várkonyi Zoltán

filmhez pedig van. Másról van itt szó. Töröcsik túl korán kezdett el filmezni (amivel az eredményeket tekintve egyetértek), de a főiskolán nem tudta elsajátítani azokat a mesterségbeli és szakmai kellékeket, nem szerezte meg azt a gyakorlatot, amelyre egy jó színpadi színésznek szüksége van. Ő tehát mostani színpadi szereplésében gyakorol, de merem mondani, hogy arról szó sincs, hogy Töröcsikből ne válhatna kitűnő színpadi színész. Gondoljunk csak arra, akármilyen szárazak is a számadatok, hogy egy háromórás darab főszerepéhez egyetlen este áll a színész rendelkezésére, ennyi idő kell összefognia magát. Igaz, hogy ezt megelőzik a próbák, de mégis minden nap újra és újra meg kell küzdenie a szereppel. Egy másfél órás filmszerep eljátszásához 30—40 forgatási nap áll a színész rendelkezésére, tehát egészen más fizikai felkészültséggel vághat neki a művészi alkotásnak. Meggyőződésem, hogy az a színész, aki színpadon beválik, valamilyen filmben,

valamilyen szerepben feltétlenül jó kell legyen. Viszont könnyen megtörténhetik, hogy filmen jó valaki, de színpadon nem. Itt elsősorban az amatőrökre gondolok, akik típusuknál fogva kitűnően beválnak egy-egy filmszerepben, de nem művészek, mert az, ami az ő művészetüknek látszik, tulajdonképpen a rendező művészete.

— *Most egy pillanatra szeretném, ha a színész beszélne. Milyen legyen a rendező viszonya a színészhez?*

— Szeresse, de ne tutujgassa a színészt. Bíráljon bátran, szoktassa le modorosságáról, bizonyítsa be, hogy elképzelései helytelenek, ha valóban azok. A jó színész szereti a jó rendezőt. Kettőjük alkotó munkájából valami új és meglepő születhet. Én magam nagyon szívesen dolgozom új rendezőkkel. A Glembay Ltd.-ben pl. Stupica, a darab jogosláv rendezője sokat hadakozott velem. Nagyon gyorsan rájöttem, hogy kitűnő művésszel állok szemben, akire érdemes hallgatnom. Boldogan fogadtam el gyakran meglepő elképzeléseit és kívánságait és úgy érzem színészi fejlődésemben ez a munka sokat jelentett. Az új emberekkel való találkozás, új látásmód minden színész számára sokat jelent. Ezt azok a színészek bizonyíthatják, akiknek módjukban áll új és új rendezőkkel dolgozni.

— *Sok szó esik mostanában a magyar filmek számának emeléséről, s ennek egyik nehézségéről, a színészutánpótlásról. Milyen tapasztalatai vannak erről?*

— Allandó gyötrő nehézség: kevés a színész. És nem azért látja a moziátogató közönség évről évre ugyanazokat az arcokat a filmen, mert a rendezők fantáziátlanok, kényelmesek, csak bevált utakon járnak. Mindenki igyekszik újakkal próbálkozni, de ilyen próba a filmen rendkívüli felelősséggel jár. Színpadon lehet ötödik, vagy huszadik előadás után a játékon javítani, filmen nem. A filmszerep — bár a színész sok tekintetben könnyedebben veszi, mint a színpadot, hiszen inkább rábízta magát a rendezőre — sokkal több buktatót rejt, mint a színházi szerep. A filmszerep formáláson, ha egyszer elkészül, nem lehet javítani. Igaz, a filmszerepnél elvben van a színésznek lehetősége arra, hogy ellenőrizze önmagát, ez az ellenőrzés azonban néha visszajára fordul. A színészt sok esetben megzavarja, ha látja a vetítőben az előző napi felvételeket. Akadnak rendezők, akik egyenesen felkérlik a színészeket: ne nézzék meg magukat. Node visszatérve az előbbi problémára: a filmszínész-utánpótlás kérdésére. A Filmvilág hasábjain többször esett már szó róla, én is azok közé tartozom, akik helyeslik, kívánják egy filmstúdió kialakítását. Éppen mert bizonyos filmszerepekre az előnyös külső nagyon fontos, s néha kevesebb felkészültség is megfelelő, mint amilyet a Főiskola nyújt. Helyes volna minél előbb megvalósítani azt a stúdiót, amelyben filmszínészeket képeznének.

P. Zs.

Filmfesztivál Moszkvában

A szovjet filmművészet vezetői sajtóértekezleten ismertették az augusztusra tervezett első moszkvai nemzetközi filmfesztivál tervét. A szovjet filmművészek elhatározták, hogy élve a Nemzetközi Filmművész Szövetség által biztosított jogokkal, Moszkvában ezentúl rendszeresen a cannesi, Karlovy Vary-i és velencei fesztiválhoz hasonló nemzetközi filmfesztiválokat tartanak. Az első moszkvai fesztiválra idén augusztus 3-án kerül sor. A fesztivál két hétig tart, jelmondata: »A filmművészet humanizmusáért — a békéért és a népek barátságáért«. Az előkészítő bizottság ötven ország filmművészeit hívja meg, köztük a magyar filmeseket. Minden résztvevő egy teljes estét betöltő játékfilmmel és két rövidfilmmel vesz részt. Az előkészítő bizottság kérelmet nyújtott be a Filmgyártó Vállalatok Nemzetközi Szövetségéhez, hogy a moszkvai fesztivált az »A« kategóriába sorolja be.